

Arnošt a Bělina M. D. Rettigové

Noemi Rejchrtová

Třebaže uvážlivá matka r. 1909 taktně poopravila synovu sarkastickou karikaturu z r. 1905, portrét české vlastenky a kuchařky doby předbřeznové v Literatuře české 19. století, sytý a pastózní, přitahuje stále pozornost. Z banální sentimentality vlastenecky výchovných próz i básní M. D. Rettigové, z přeslazenosti Kafíčka a přetučnělosti Domácí kuchařky se Arne Novákovi zvedal žaludek. Nauzea vyvolávala nejen přiměřenou podrážděnost na matřonu, kolébající se světem bez úzkosti, bez problémů, bez námitek a nejistot, ale vybičovala zároveň i úzkostnou vizi společenské hrozby. Tak chápe sarkasmus Arne Nováka úvodní studie Felicitas Wünschové k edici Domácí kuchařky M. D. Rettigové /Praha, Odeon 1986/.

Pro správnost prorocké intuice Arne Nováka svědčí přinejmenším dva faktory. 1. Není náhodné, že vydání Domácí kuchařky k dvoustému výročí autorčina narození nákladem 143 000 výtisků bylo okamžitě rozebráno a čtenářský zájem si vynutil dotisk. Už česká záliba v dobrém jídle a pití je na pováženou. Podle zajímavého rozboru Nerudovy Balady české Vladimíra Macury /Opus musicum 2/89, s. 37-41/ je zasněný rytíř Paleček nositelem charakteristických rysů české mentality: "rád dobře jedá a dobře pil", ovšemže také "rád bloudil po Čechách", ale tu "byl vždy jak v mátohách, a nevěděl, kde stojí". Z typicky "českého snu" /těžko nevzpomenout na Český snář Vaculíkův/ se dává spící rytíř budit jen z jara /1848, 1968/, aby pak opět vstoupil "v dumnou říš". Nepochybně česká žravost a ospalost jdou ruku

v ruce. Nadto svědčí nostalgie po biedermaierovské domácí pohodě, romanticky přislazené, o našem hlubokém a nešťastném neklidu. Hledáme úlevný únik za každou cenu.

2. Není náhodné, že ideál ženy M. D. Rettigové zůstal v českém protestantismu tvrdě vyžadovaným ideálem žen farářů. Co na tom, že Rettigová byla katolička? Ideál přiměřeně vzdělané, bezproblémově zbožné, mravně bezúhonné a výchovně působící ženy - vlastenky, společensky imponující, schopné shromažďovat "kávové společnosti" tvůrčích vlastenců, zdatné kuchařky bezmezně pohostinné je nadkonfesijní. Ostatně, přišla-li by řeč na konfese, měliť jsme i my evangelíci svou Rettigovou, ač nese-psala knihu kuchařských receptů. Dost možná, že byla bystřejší a v každém případě Rettigovou předešla ve schopnosti shromažďovat vlastenecky smýšlející intelektuály na pražské faře v Truhlářské ulici. Zbyla po ní jediná báseň: "Výstraha před svůdci všem pannám". V záplavě moralistních próz i básní sklonku 18. a počátku 19. století těžko určit, byla-li míněna vážně nebo ironicky. Jedno lze ocenit! na rozdíl od Rettigové není ani trochu sentimentální. Onou evangelickou Rettigovou byla "paní farářová" Rebeka Lešková /1773-1856/, manželka pastora a.v. Štěpána Lešky /+1818/, našeho předchůdce na křížlické faře. Její činnost popsal v kapitole "Salon de Rambouillet v Truhlářské ulici" a "Výstrahu pannám" vydal B. B. Bašus ve svém "pohledu na tvorbu evangelických básníků" s titulem Zazpívám Pánu svému /Praha, Kalich 1988/.

Romantický příběh Arnošta a Bělínky M. D. Rettigové, vydaný ve sbírce Mařenčin košíček /Hradec Králové 1821/ a přílohou Domácí kuchařky /1986/ může snad trochu ujasnit nadkonfesijní a nadčasovou přitažlivost biedermaierovského etického schématu.

Mírně zhyřalý osiřelý šlechtický synek Arnošt je osudově jat milostným citem ke své poddané, půvabné a bohabojné Bělince ve chvíli, kdy umírající matka Bělunku zapřísáhne věrností neposkvrněné památce rodinně tradované zbožnosti a ctnosti. Bělinka dlouho odolává, posilována matčíným odkazem. Teprve máj, jehož květy, vůně a slavíci si nežadají s máchovským poetismem, pohne ctnostnou Bělunku zprvu k platonickému, postupem zářivého léta k méně platonickému projevu lásky. Arnošt se zaváže před Bohem přísahou věrnosti za hrob. Odjíždí na pohřeb strýce - poručníka, který jediný mohl být překážkou nerovného sňatku. V sídelním městě je mu nastraženo osídlo v podobě strýcovy schovanky Anežky, která si v půvabu, zbožnosti a ctnosti nezadá s Bělinkou, a ve strýcově závěti. Nespojili-li se sňatkem Arnošt s Anežkou, vyděduje strýc oba a Anežce nezbyvá než doživotní úděl jeptišky. Nadto Anežka vzplála stejným citem jako Bělinka. Netřeba líčit mravní zápas Arnoštův. Těhotná Bělinka, štvaná intuicí, omdlévá v chrámu, kde se zpečetuje manželský svazek Arnošta s Anežkou. Ani vydatný finanční příspěvek a příslib doživotního opatření Bělinky i nemanželského dítěte nezabrání Erinyím /"pekelným vzteklicem svědomí"/, aby nepronásledovaly Arnošta jako biblického Kaina. Bělinka volí sebevraždu. Až v máji dalšího roku se Arnošt o jejím osudu dozví. Na chmurných toulkách bujnými hvězdy je zasažen bleskem a stěží stačí svou nevědomou choť informovat o zaslouženém trestu za vlastní věrolomnost. Rettigová sumarizuje mravní naučení: "Takový nešťastný konec vzaly tři osoby, ježto by dlouhý a šťastný věk trávit mohly. Jediné provinění, jediný krok ze stezky ctnosti uvedl je do labyrintu ouzkostmi naplněného, až naposledy k brzkému hrobu".

Ve výchovné povídce Rettigové, určené mládeži, není nic, co by výrazně uráželo protestantskou věrouku a etiku. Morali- ta příběhu zato bezpečně ukazuje k předkřesťanským, antickým kořenům. Hned zkraje zaujme závazná památka zemřelé - Bělin- činy matky. Křesťanství přeznačilo kult mrtvých dílem biblic- ky, dílem pověrečně. "Oblak svědků" /Židům 12,1/ se stal pod- kladem učení o církvi bojující a zvítězilé. Ovšem už Augustin v De civitate Dei poněkud trnul na zbudělým kultem křesťan- ských mučedníků a křečovitě se snažil obhájit uctívání křes- ťanských svědků jako jinorodé antickému pantheonu. Reformace napřela teologické síly, aby pověrečnost kultu mrtvých - sva- tých radikálně odbourala. Podařilo se jí to v tenké vrstvě bo- hosloveckých intelektuálů, neuspěla ve formování lidové zbož- nosti. Běda každému "cizinci", který se ani pokrytecky nedoká- že přizpůsobit hluboce zakořeněné křesťanské morálce, střežící antický kult mrtvých! Tak varuje Albert Camus.

Výraznějšího křesťanského přeznačení se v próze Rettigové dostalo antické či obecné náboženské utilitární modlitbě. Bě- linka se snaží vroucími modlitbami prodloužit život matky. Rettigová, autorka modlitební knihy pro ženy /Křesťanka vzýva- jící Boha, 1827/, usměrňuje Bělinčinu představu /"Má modlitba prodlouží mile živobytí mé matky, ježto mi nyní tak jest po- třebná"/: "Pán živobytí" může rozhodnout jinak. Modlitba kře- štana není nástrojem utilitární manipulace Bohem.

Pozoruhodná je Bělinčina modlitba v mezné - sebevražedné situaci. V souboru modlitební knihy by se jí Rettigová neodvá- žila publikovat? sebevražda vybočuje z křesťanského etického schématu. Přesto je naléhavým sociálním problémem, přesahují- cím hranice 19. století. V Bělinčině sebevražedné modlitbě

čteme patrně nejsvobodnějším společenským i křesťanským vyznáním Rettigové. Do úst dívky, pro niž by křesťanská společnost s přísným morálním kodexem neměla slitování, klade Rettigová variantu Ježíšovy modlitby na kříži. Bělínka se modlí za odpuštění i pro Arnošta, který "nevěděl co činí" /když se zapřísahal věrností/ a odevzdává svou duši Bohu. I křesťanskou společností odepsaný sebevrah se může modlit Ježíšovými slovy a dovolávat se jeho milosti.

Zato plně anticky chápe Rettigová problém viny. V celém příběhu dominuje osudovost. Stačí nepatrné "překročení míry" /osnovný homérovský motiv/, aby se dal do pohybu neúprosný, fatální kruh viny a trestů. Nechybějí ani Erinye - "pekelné vzteklice svědomí". Základní obsah křesťanské zvěsti o milosti a odpuštění je ve výstražně výchovném záměru nadobro vyřazen. Lidová zbožnost a mravnost, prezentovaná Rettigovou, přestává na spravedlnosti neúprosného osudu. Z této perspektivy lépe pochopíme, proč Janu Kalvínovi v Instituci náboženství křesťanského tolik záleželo na tom, aby čtenářům vysvětlil neslučitelnost víry v Krista s vírou v osudovou zákonitost.

Rettigová, třebaže jí "vesmír plyne v mlze kuchyňské páry" a umí v "rozpoltění mezi krajní sentimentálností a krajní banálností" jedním dechem dávat "návod, jak možno ve smíru žít s Bohem" a poučovat "mladou hospodyňku v domácnosti, jako sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla" /A. Novák/, plně vyhovuje etické poptávce společenského průměru. Ostatně i nadprůměrné tvůrčí osobnosti dneška těžko překonávají morální schéma M. D. Rettigové. V podstatě modernizované podobě je například poslední film Věry Chytilové /Kopytem sem, kopytem tam/ jen variantou výchovné výstrahy Arnošta a Bělínky: odplata za

promiskuitu je smrt /AIDS/. "Klidný úsměv masité tváře" /A. Novák/ nás neúprosně provází i apokalyptikou současnosti.

Vladimír Štejn

Dopisovatel Květy "Milostin" poslal redaktorovi do redakce zprávu o návštěvě Blavinky uskutečněné v září 1940. V říjnovém čísle roční byl jeho příspěvek zveřejněn. Čtenáři tam:

"Sestupujícího z kopce již sálek, ano překvapilo hřebenů, takže mají právě na myšlénkách spíše po Českých pověstí o této hoře, na okamžik jsem se pozastavil, domnívaje se, že blázniví hrdinové povstávají se svého staletého sp. Jel jsem tedy chvilku dle, obchod sádek některého z nich spatřil, a tak - neřelby do lůna hory opět zanikli a na století neb dle znovu se schovali, nějakých blízkých známostí o nich nebyl a svým krajanům - především ale řečnic listů štěstí - odlišit neml. květy - co divu - místo starověké společnosti spatřil jsem tu pod velikými bukami četnou novověkou společnost, radostně shromáždění okolních dřevníků".

Zpráva je sřetelně psaná v lehčím tónu, štěstí tehdejších Květů jí však bezpochyby nevnímá a tak groteskně vyrocením napětí mezi legendární a reálnou skutečností. Jak jí nutně vnímá štěstí dnešní, Milostin, který se pouští po stopě tajemné hory, nenabízí nakonec převrácený, satirický obraz hledání ideálu. V prostoru besedky a vyhlídkou z pod velikých buken uspořádala svou "besedu" vlastenecká společnost. Jak se ukázalo, šlo o skupinu z Vlastiny, která se organizovala kolem Antonína Ferdinanda Vlasty. Účinnost shromáždění společnosti je popsána věcně a se sympatiemi, a rozhodně bez stop ironie jako setkání lidí, "dílem v přátelském hovoru hrdinů, dílem